

SZÁSZ ANNA

A zsidó nő

Ezzel a címmel volt látható a Magyar Zsidó Múzeumban 2002. április 25-e és 2002. szeptember 2-a között egy kiállítás, és ugyanezzel a címmel adtak ki egy reprezentatív, szépen illusztrált kötetet.

Némi belső zavar után tudomásul vettem, hogy a zsidó nők életformája, körülményei, kultúrája, szokásai stb. stb. nem csupán családi legendák, szóbeli mítoszok, intim történetek nagyanyáinkról és dédanyáinkról, hanem szociológiai, kulturális és egyéb kutatások, mondhatni nyílt diszkussziók tárgyát képezhetik. Végül is kellő távolságot tartva állíthatjuk: egy létszámát és szerepét tekintve nem jelentéktelen embercsoportról van szó. Másrészt egyedekről, akik érdemesek arra, hogy tudjunk róluk.

„A Magyarországon élő zsidókat polgári és politikai jogok tekintetében 1867-ben egyenjogúsították az ország többi polgárával. A hétköznapi életben azonos törvényi feltételekkel vehettek részt, mint a nem zsidó többség... – de mindez »természetesen« csak a férfiakra vonatkozik... A modern magyar zsidó történelemmel foglalkozó összefoglalók szinte semmit sem írnak a zsidó nőkről – sem összefoglalóan, sem egyes személyeket kiemelve” – írja a kötet bevezetőjében a szerkesztő, Toronyi Zsuzsanna.

Hol voltak a zsidó nők? – teszi föl ezután a kérdést.

Mi történt velük a zsidó emancipációt követő időszakban? És mi történt az asszimiláció, a nőemancipáció első sikereitől a kényszerű disszimiláció korszakáig?

A választ az emancipációra és az asszimilációra vonatkozóan a kötetben két, egymástól merőben különböző műfajú, tartalmú és hangulatú írás adja meg. Karády Viktor *A nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában* című tanulmányában igen sok adattal támasztja alá azt jelenséget, amely a zsidó lányok hihetetlen ambíciójáról tanúskodik. Attól kezdve ugyanis, hogy a nők előtt is megnyíltak az egyetemek, legalábbis bizonyos karokra és szakokra fölvtették őket, a zsidó lányok az arányukat messze meghaladó mértékben vettek részt a felsőoktatásban. Nagyobb arányban, mint a zsidó fiúk. Ebben természetesen az egyéni ambíciókon kívül másféle indítékok is szerepet játszottak – családi aspirációk, az általános műveltségi szint emelkedése –, s mindezek megkívánták, hogy egy jó polgári családbeli nő, ha nem is folytat kereső foglalkozást, de tudjon nyelveket, legyen olvasott, képes legyen eligazodni a világ dolgaiban, legyen egyenrangú társa a magasan kvalifikált férjének. Sőt. A zsidó polgári családokban gyakran a nők képviselték a kultúrát, míg a férj az anyagiak előteremtésével volt

elfoglalva, az asszony maga köré gyűjtötte a kor híres embereit: költőket, írókat, festőket, filozófusokat.

Konrád Miklós *A pesti zsidó nő mint allegória* című tanulmányában a zsidó nő ábrázolását a századforduló magyar irodalmában veszi górcső alá. Zsidó és nemzsidó szerzőket idéz, akik hol iróniával, hol gúnnnyal és kifejezett megvetéssel írnak a sznob, a mindenáron asszimilálódni, és épp a magyar történelemben oly negatív szerepet játszó dzsentrihez hasonulni akaró zsidó nőkről. A róluk rajzolt képben bizonyára volt igazság. „Lipóciá”-t (a lipótvárosi belterjes zsidó polgári társaság világát nevezték így) masszív ellenszenv vette körül, később például Vas István és Déry Tibor is elhatárolta magát ettől. De az a torzkép, az az óriásivá növesztett szexuális bálvány, amilyennek az antiszemita irodalom, és kiváltképp Szabó Dezső ábrázolja híres könyvében (*Az elsodort falu*) a zsidó asszonyokat, „Ő a város, »a szajha Pest«, »a modern Sodoma«, amely a (keresztény) férfit tönkreteszi; a háború áldozataiból vámpír öleléssel kiszívják a még megmaradt férfit” – az nyilvánvalóan a szerző túlhabzó fantáziájának terméke.

Konrád Miklós szerint „Szabó Dezső faji antiszemitizmusa felkínálta a vámpír zsidónő képét”.

A másik oldalon a zsidó emancipáció utat nyitott a női emancipációnak, sőt a századforduló feminizmusának is: Glücklich Vilma, Bedy-Schwimmer Róza a polgári feminista mozgalom hazai megteremtői, Buchinger Szerén és Gárdos Mariska a szocialista nőmozgalom fontos szereplői.

Az emancipációval párhuzamosan a zsidó nők számára adott volt a hagyományos, a családban betöltött szerepkör, és annak mintegy a kitágított változata: a jótékonyosság. Nőegylet, árvaház és árvamenhely a zsidó lányok számára. Egy név: Bischitz Johanna „a zsidó jótékonyági tevékenység egyik legkiválóbb képviselője a századfordulón”. A mai nyomorúság valószínűleg nem hasonlítható a 19. századihoz, amikor még nincs semmiféle állami gondoskodás, a zsidó népkonyha az első ezen a területen.

A könyv leghosszabb fejezetét a női alkotók – korántsem teljes – névsora és rövid életrajza teszi ki.

A zsidó entellektüel nők közt ott találjuk a pszichoanalízis úttörőit, továbbá írókat, festőket, színészeket, énekeseket, muzsikusokat, sportolókat. Alpár Gitta és Fischer Anni, Bálint Alice és Vágó Márta, az Elek nővérek és Székely Éva, hogy néhányukat csak ötletszerűen említsem. A huszadik századiak közül nem egynek tragikusan alakult az élete. Hajdú Lilly orvost, pszichoanalitikust említi a krónikás, aki „bujkálások, menekülések, nyilasmegvesztegetések, védett házba menekítések közepette túlélte a vészorszakot, férjét azonban deportálták, és nem tért vissza többé... 1958-ban újabb tragédia érte, fia, ifj. Gimes Miklós egyike a Nagy Imre-perben kivégzetteknek. Lánya a családjával még 1956-ban Svájcba emigrált. Hajdu Lilly többszöri kérényezésre sem kapott útlevelet. A harmadik elutasítás volt az utolsó csepp: 1960-ban öngyilkos lett.”

RECENZIO

Vele kapcsolatban áll ott ez a mondat: „A háború után, számos, a zsidóüldözésben traumatizált túlélőhöz hasonlóan H. L. is csatlakozott a Kommunista Párthoz.”

E kérdést, mármint a magyarországi zsidó nők politikai szerepvállalását érinti Pető Andrea egy zsidó vallási fogalom: a *tikkun olam* = a világ megjavításának gondolata jegyében. Véleménye szerint: „A kommunista mozgalom egyetemesség-elve lehetővé tette, hogy etnikai kötöttségektől mentesen gondolkozhassanak és érezhessenek magukról. A zsidó nők e szervezetek keretében tetteikkel megvalósíthatták a *tikkun olamot*. A nőmozgalmak lehetőséget kínáltak arra, hogy ne kelljen megtagadniuk identitásuk fontos részét, mint ahogy az a kommunista mozgalmakban részt vevő férfiak egy részére jellemző volt.”

Attól tartok, hogy az identitásproblémának nem ez az adekvát módon való megközelítése. A kérdés ennél sokkalta bonyolultabb. Volt olyan időszak, amikor a nőknek nemhogy a zsidó, de a női identitásukat is fel kellett áldozniuk a pártszerűség oltárán. Az sem biztos, hogy a mozgalmárság indítéka a *tikkun olam*. Lehetek ennél kevésbé fennkölt, nagyon is praktikista megfontolások. Mindenesetre ez olyan kérdés, amelyet érdemes részletekbemenően megismerni, körüljárni, megvitatni.

De hát, úgy gondolom, még semmiben sem mondatott ki a végső szó. A kiállítás és a kiállítás anyagát összegyűjtő és a fentiekben ismertetett kötet még csak a kezdete valaminek.